

OPRAVOVAT KRAJINU

EVA VOLFOVÁ

Mgr. EVA VOLFOVÁ

V současnosti pracuje jako náměstkyně na Ministerstvu životního prostředí.

Pracovala jako poradkyně náměstka pro životní prostředí na Krajském úřadě Plzeňského kraje. Zabývala se posuzováním vlivů záměrů a koncepcí na Naturu 2000 a biologickým hodnocením. Je soudní znalkyní v oboru ochrana přírody. Zapojila se do přípravy a vyhlášení soustavy Natura 2000 ve fázi mapování biotopů, odborných návrhů lokalit a přípravy a obhajoby stínového seznamu na biogeografických seminářích. Zpracovávala metodické materiály pro naturové hodnocení.

Je členkou nevládních organizací:

Ametyst z.s., České botanické společnosti, České společnosti ornitologické.

KDY, KDYŽ NE TEĎ?

Nedaleko nás jsou bombardována města, na Ukrajině se válčí. Je to nepředstavitelná situace s nedozírnými dopady na lidskou společnost i životní prostředí. Připočtíme k tomu pandemii, která dosud neskončila. Samozřejmě to poutá naši pozornost, jenže klimatická krize také nečeká, nikam nezmižela. V Antarktidě bylo minulý týden o 40° C nad průměr. Přestože je březen a slavili jsme mezinárodní den vody, venku je už zase velké sucho. Realita není příznivá. Po dekadách intenzivního využívání je krajina silně degradovaná. Vodní toky jsou zkrácené o třetinu. Lidé se obávají o vodu ve studnách. Řada druhů je na hranici přežití. Pokud se svět nepovede zničit Putinovi, dokážeme to sami svojí neschopností k rychlé akci na řešení environmentálních problémů. I když někdy pochybujeme, co vlastně teď dělat, určitě má velký smysl aktivně vytvářet pozitivní vizi budoucnosti.

V následujícím článku předkládám svou vizi ochrany a péče o přírodu a krajinu pro nové vládní období. Vycházím z ambiciózního a progresivního prohlášení vlády, které nám dává historicky jedinečnou příležitost. Je především přelomové, že máme jasné politické zadání. Prohlášení deklaruje ochranu životního prostředí, přírodních zdrojů, krajiny, přírody, biodiverzity a klimatu jako klíčovou prioritu vlády. Pojmenovává potřebu úzké spolupráce mezi ministerstvy životního prostředí, zemědělství, průmyslu a obchodu, dopravy a místního rozvoje a důležitost konzultace se sociálními partnery.

Máme veřejnou podporu, lidé o problémech dobře vědí a chtějí řešení, často jsou sami ochotni pomoci. Zároveň máme dobré odborné znalosti budované přes 30 let. Dnes i silné ekonomické nástroje. Víme, že času už není nazbyt. Tak tedy kdy, když ne teď?

REFLEXE

Pro posun vpřed potřebujeme zhodnotit, proč se dosud nedařilo přírodu a krajinu efektivně obnovovat a chránit před dominantními tlaky na rozvoj a intenzivní hos-

podání. Navzdory dobré legislativě a řadě nesporných úspěchů můžeme konstatovat, že hlavní problémy se vyřešit nepodařilo. Druhů nadále ubývá, krajina trpí suchem, klima je stále více rozkolísané. Díky počínajícím snahám o nápravu v krajině se sice dařilo uskutečnit dílčí projekty revitalizací, avšak vždy se řádově více peněz utratilo za tvrdé úpravy toků, navíc v rozporu s rámcovou směrnicí o vodách. Chráníme ohrožené druhy, realizujeme záchranné programy, ale také udělujeme stovky výjimek z jejich ochrany a ani nevíme, jaký to má na jejich populaci celkový vliv. Zvyšujeme podíl obnovitelných zdrojů energie, ale nemáme jasnou představu o dopadu cílového stavu na naše prostředí a stále akceptujeme rizikové využívání fosilních zdrojů.

Za posledních 30 let mělo životní prostředí málokdy jednoznačnou politickou a veřejnou podporu. Bylo okrajovým resortem, který často musel proti různorodým ekonomickým zájmům bojovat o každou píď chráněných území. Mnohdy to způsobilo jen vleklý boj a nepochopení. Přes dílčí úspěchy se nikdy nepodařilo změnit výrazně převažující neudržitelné hospodaření.

CO POTŘEBUJEME?

Potřebujeme zdravou a odolnou krajinu s širokou nabídkou propojených biotopů v dobrém stavu.

Milá je nám krajina pestrá, stinná a vlahá, ne monotónní, neprostupná, horká a vyprahlá. Chceme v krajině být a žít, potřebujeme zdravé potraviny, ale i vodu, stromy, zpěv ptáků, bzúčení včel.

Právě přes krajinu dobře vidíme problémy i možnosti řešení. Může zde dojít k organickému propojení cílů adaptace na změnu klimatu a zvýšení retence vody s ochranou biodiverzity. Někdy byly ochrana klimatu a ochrana přírody vnímány odděleně, v krajině však můžeme a musíme spolupracovat. Ochrana přírody disponuje odbornými znalostmi i legislativními nástroji, jak stav krajiny zlepšit. Stávající nástroje však je potřeba významně posílit, některé změnit, zmodernizovat. Také plošně rozšířit jejich aplikaci.

JAK TO UDĚLAT?

Sebevědomí, spolupráce, otevřenost, komunikace

Na základě silné veřejné poptávky a jednoznačné politické podpory bude Ministerstvo životního prostředí fungovat jako sebevědomý leader cílené akční a velkoplošné proměny, zlepšení stavu krajiny. O komplexní změny v krajině jsme se pokoušeli už několikrát, teď bychom to však ve spolupráci s dalšími resorty potřebovali uvést opravdu do praxe. Dřívější zákopové války musíme přetvořit ve funkční spolupráci na naplňování vládního prohlášení. Důležitá je také spolupráce s vědou, občanskou společností, podnikatelským sektorem. Vzniká mnoho skvělých nápadů, my je můžeme pomoci skládat dohromady. Navrhovaná řešení by měla procházet odbornou a veřejnou diskusí.

Ministerstvo životního prostředí by mělo být otevřené, zveřejňovat veškeré dostupné informace a data o přírodě a krajině. Významným přínosem je v tomto směru rozvoj Informačního systému ochrany přírody realizovaný AOPK ČR.

Měli bychom být schopni podporu veřejného mínění dále rozvíjet. Jak lidem říct, že jde o jejich prostředí k životu? O jejich studnu, chleba? MŽP by mělo pozitivně vysvětlovat, komunikovat navenek. Také se vrátit k dřívější systematické podpoře environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty...

Strategie máme připravené

Co máme dělat, to vlastně docela dobře víme. Máme to sepsané v řadě strategií, konkrétně v Národním akčním plánu adaptace na změnu klimatu, Strategii ochrany biodiverzity, Státním programu ochrany přírody, Green Dealu resp. v balíčku Fit for 55, dále například evropské zelené taxonomii. Nebo taky ve směrnici o stanovištích, v rámcové směrnici o vodách a dalších. Očekáváme další podporu v připravovaném Restoration Law. Analýza plnění a možná i lepší provázání těchto strategií je tedy logickým prvořadým úkolem, který máme před sebou.

Můžeme se ale již nyní podívat na existující i vznikající nástroje, které lze při opravě krajiny využít. Všechny určitě potřebují podrobnou diskusi, která u některých částečně proběhla v předchozích číslech časopisu Fórum ochrany přírody a měla by probíhat dále ve veřejném prostoru, ale i v dílčích pracovních skupinách.

Plánování a realizace adaptačních opatření

Během posledních přibližně deseti let, kdy se začaly více projevovat důsledky klimatické změny, bylo najednou zřejmé, že stávající krajinná infrastruktura chráněná systémem zvláštní a obecné ochrany přírody není dostatečná. Nedokázala zajistit odolnost vůči suchu ani bleskovým povodním. Vznikl tlak na rychlé řešení těchto problémů. Dnes se na mnoha místech kra-

jina dotváří, obnovují se tůně, revitalizují toky, vysazují remízky, stromořadí. Cílem je hlavně zvýšení resilience (odolnosti) krajiny – tedy retence vody, ale také ukládání uhlíku, které je prováděno v rámci adaptace na změnu klimatu.

V Plzeňském kraji se nám podařilo během posledních dvou let řešit vodu a krajinu jako politickou prioritu. Vytvořili jsme platformu pro spolupráci odborníků i klíčových institucí (Povodí Vltavy, Lesy ČR, Pozemkový úřad, AOPK ČR, Regionální rozvojová agentura). Krajský úřad nechal zpracovat regionální strategii adaptačních opatření podle vzoru Pardubického kraje (Institut environmentálních výzkumů a aplikací, 2017). Vznikl projekt Zdravá krajina Plzeňského kraje. Jsme ve fázi komunikace s obcemi o možnostech realizace opatření na jejich území, přípravy dílčích projektů. Krajské měřítko se ukázalo jako vhodné pro zastřešení plánování revitalizací v krajině i realizaci větších projektů, pomáhá i spojení gesce životního prostředí a zemědělství do jednoho odboru.

Kdo si vyzkoušel, jak organizačně a finančně složitá je revitalizace dovést až do zdárného konce, ví, že je nutné propojení klíčových hráčů, tedy vlastníků pozemků, obcí, projektantů a finančních nástrojů. Přesně tuto koordinační roli dnes iniciativně přebírají kraje, a to nejenom Plzeňský. Z centrální úrovně potřebují především jasné zadání a metodickou podporu a usnadnění výměny zkušeností.

Vytvoříme metodický rámec krajinného plánování, které podpoří realizaci opatření v praxi. Krajinné plánování by mělo rozvinout existující nástroje a dobře je provázat. Na národní úrovni je to národní akční plán, na krajské by mohla fungovat regionální strategie adaptačních opatření, lokálně pak územní studie krajiny a územní systém ekologické stability krajiny. Možností je i zpracovávat územní studie krajiny na každém stupni územního plánování, která se promítne do koncepce uspořádání krajiny.

Změna pravidel pro podporu hospodaření v krajině

„Chceme, aby naše zemědělství bylo šetrné ke krajině a aby naše lesy, půda i vodstvo zvládly co nejlépe změny klimatu“, říká programové prohlášení vlády. Bylo by přelomové, kdyby byla krajina plošně obhospodařována tak, aby podporovala také mimoprodukční funkce. To by významně

Krajina na jižním Plzeňsku, Předenice. Foto Eva Volfová

posílilo biodiverzitu i adaptaci na klima, při zajištění udržitelné produkce zdravých potravin. V tomto duchu byl již upraven strategický plán Společné zemědělské politiky, v současné době se připravují ekoschéma, která mají například posílit krajinné prvky. Zemědělské dotace by tak pomohly nasměrovat zemědělce k lepší péči o krajinu. Zde zejména platí, že nastavení pravidel musí probíhat v dobré spolupráci ministerstev zemědělství a životního prostředí, a to se v nové vládě daří.

Ve spolupráci obou resortů by zásadní proměnou měla projít také správa vodních toků. Státní podniky povodí by se měly více zaměřit na naplňování rámcové směrnice o vodách a evropské Strategie ochrany biodiverzity 2030, zejména v oblasti zlepšení morfologického stavu vodních útvarů a zprostřednění toků pro migraci vodních organismů. Podniky povodí by se také měly více věnovat tomu, co mají v názvu – tedy opatřením v povodí, nejen na hlavních tocích.

Proběhlá a místy ještě stále probíhající kůrovcová kalamita by se měla stát příležitostí k zásadní změně přístupu k lesnímu hospodaření, které by se mělo více zaměřit na zajištění mimoprodukčních funkcí lesů. Změna spočívá především ve zlepšení druhové, věkové a prostorové skladby porostů, v přechodu od holosečného hospodaření k hospodaření výběrnému a dalším dlouhodobě udržitelným formám zajišťujícím vysokou odolnost krajiny k dopadům klimatické změny i potřeby ochrany biodiverzity. Státní lesy by měly jít v této změně příkladem.

Vzkříšení obecné ochrany přírody

Adaptace krajiny na změnu klimatu je silně provázána s obecnou ochranou přírody. Ostatně právě územní systém ekologické stability krajiny měl před 30 lety ambici podstatně zlepšit „ekologickou stabilitu“ krajiny a s tímto cílem navrhoval řadu opatření.

Metodické uchopení ÚSES dosud stojí na konceptu ekologické stability, vymezován je na základě jednotek potenciální vegetace. Tyto přístupy bychom měli sladit se soudobými ochrannými postupy a dnes již široce dostupnými podklady o aktuálním výskytu druhů a přírodních biotopů. Obecnou ochranu je možné vzkřísit a vytvořit jako funkční nástroj podporující adaptace. Významné krajinné prvky a mo-

Úhlava ve Štěnovicích. Foto Eva Volfová

dernizovaný ÚSES by se spolu s chráněnými územími měly stát nosnou funkční kostrou zelenomodré infrastruktury podchytenou v územním plánování a zajišťující dostatečnou resilienci krajiny na dopady klimatické změny.

Reforma druhé ochrany přírody

Programové prohlášení se hlásí k reformě druhé ochrany, která se již připravuje. Konečně bychom se mohli dočkat revize seznamu zvláště chráněných druhů, způsobení jejich kategorií a také ochrany jejich biotopů. Potřebné je také zavedení péče o cenné biotopy.

Konkrétní příběhy živočichů a rostlin oslovují veřejnost a pomáhají nám i správně zacílit péči o území. K ochraně druhů významně přispívá Natura 2000, kromě jiného i dobře fungujícím systémem naturového hodnocení.

Druhy nám mohou pomoci i při přibližování a vysvětlování potřeby obecné ochrany přírody veřejnosti. Pro přežití druhů v krajině je velmi významné, jak funguje tzv. „běžné hospodaření“. To by mělo být plošně zlepšeno díky nastavení zemědělských dotací a podpory v lesích.

Rozšíření zvláště chráněných území

Když se zabýváme plošně krajinou a její adaptací, změnou zemědělství, lesnictví, měli bychom si být vědomi, že máme u nás ještě místa, kde se příroda zachovala a přírodní procesy zde fungují. Na ně bychom měli pohlížet až s mimořádným res-

pektem. Přinášejí nám cennou inspiraci, a pokud na jedné straně za velké peníze části krajiny chceme opravovat, není přípustné na druhém konci zbytky přírody ničit. Jsou hlavně ve stávající síti chráněných území, v národních parcích, chráněných krajinných oblastech, ale i maloplošných zvláště chráněných územích po celé republice. Čtyři národní parky, 26 CHKO a více než dva tisíce dalších chráněných území (včetně Natury 2000) představují asi 24 % rozlohy celé České republiky.

Národní parky podporují přirozený vývoj ekosystémů, zde se můžeme na větších územích podívat, jak příroda funguje ponechána sama sobě. Měli bychom posílit funkci národních parků jako výkladních skříní, kde se můžeme od přírody učit, a to především na kontrastu k plošně degradované krajině. Potřebujeme se více bavit o principech ochrany ve vztahu bezzásahovosti a potřebách managementu, chceme řešit přetížení turismem i podpořit přijetí parků ze strany obcí.

Chráněné krajinné oblasti jsou více postavené na soužití člověka a přírody, nabízí se jako laboratoř pro krajinotvorbu. Zde můžeme testovat propojení obecné a zvláštní i druhové ochrany do funkčních individuálních řešení.

Je dobře, že programové prohlášení přichází s myšlenkou rozšíření sítě velkoplošných chráněných území, konkrétně s návrhem NP Křivoklátsko a NP Soutok. U obou potřebujeme odbornou debatu o způsobu péče o území, v případě

Kosatec sibiřský u přechodového rašeliniště, Kvilda. Foto Eva Volfová

Soutoku i o kategorii (NP nebo CHKO?). Konečně se připravuje také CHKO Krušné hory, které koncepční ochranu jednoznačně potřebují. Důležité je zde i vyhlášení nové ptačí oblasti západní Krušné hory. Existují i další území, kde můžeme potenciálně uvažovat o změně kategorie nebo vyhlášení nové CHKO.

Co tam máme dál?

Městská krajina je také součástí krajiny. Zde je prioritou zadržování dešťové vody a zvýšené zastoupení zelené a modré infrastruktury v městském prostředí. Tzv. technologická řešení jsou součástí národního akčního plánu...

A nezapomeňme, že v krajině potřebujeme „ubytovat“ také obnovitelné zdroje energie. Mělo by se to dít s vzájemným respektem,

aby bylo možné OZE podstatně rozšířit, ale nedocházelo přitom k poškození cenných částí přírody v krajině.

ZÁVĚR

Válka i pandemie ukazují kromě řady nefunkčních vzorců i některé sebezáchovné mechanismy ve společnosti. Najednou lépe víme, kdo jsme i co je v životě opravdu důležité. Pod tlakem dokážeme možná lépe a rychleji nacházet vhodná řešení, která roky čekala na uplatnění. Také si více uvědomujeme, jak je důležité mít stabilní zázemí, domov, bezpečné místo, kde se dá pěstovat, chovat, žít. To je možné jen v uzdravené krajině.

*P.S.: Na konci bych ráda poděkovala těm, kdo dočetli až sem. I všem, kteří mi pomáhají a podporují mne, posílají mi skvělé nápady, co by se dalo dělat. Mimo jiné syntézou těchto nápadů vznikl tento článek. Je to zatím spíše náčrt, věřím ale, že budeme pokračovat v práci a postupně všechny nápady zpřesňovat, dotahovat. A komu přišlo, že těch témat je tu moc, tak pořád ještě tady chybí energetika a půda. A další...
Pokračování příště...*

POUŽITÁ LITERATURA:

Institut environmentálních výzkumů a aplikací (2017): Regionální strategie adaptačních opatření. Ms. <https://www.i-eva.cz/resao>